

VŠEHRD

LIST ČESKOSLOVENSKÝCH PRÁVNÍKŮ.

Pojem orgánu v teorii státního práva.

(Nástin základních problémů nauky o orgánech.)

Vladimír Vybral (Brno).

K problému orgánu dostáváme se vždy teorií svazků ať soukromých či veřejných, neboť při konstrukci takovýchto svazků nutně docházíme vždy k závěru, že určité fyzické osoby budou za svazek, a jeho jménem, jednati a vytvářeti jeho vůli. Tvoří tedy nauka o orgánech (Organlehre v německé literatuře) podstatnou část teorie zvláště svazků veřejných. Už terminologicky dostává se tato nauka do jistého poměru s t. zv. »organische Staatslehre«, organickou státovědou, od níž nutno onu odlišiti, resp. přesně vymeziti vzájemný jejich poměr. Organickou státovědou rozumíme teorii, která se pokouší vysvětlit podstatu a účel státu jako organismu, to jest jakési mlhavě neurčité hromadné bytosti (Gemeinwesen) stojící v jisté analogii k lidské bytosti. Analogie tato, sloužíc za podklad srovnávání osobnosti státu s osobností fyzickou, činí si nárok na vysvětlení pochodů, jež odehrávají se v sociálním útvaru zvaném všeobecně státem. Nejdůslednější je v tomto směru J. C. Bluntschli (Allgemeine Staatslehre), který ve státu vidí zosobnění mužského prvku a touto anthropomorfisací, nebo lépe andromorfisací vysvětluje do podrobností povahu státu i hlavní jeho funkce. Takové pojetí státu není ovšem teprve dílem organické teorie státní ze století 19. a 20., nýbrž má své předchůdce snad od počátku lidského uvažování o společenských zjevech, neboť je produktem lidské obrazivosti, která v nedostatku přesného myšlení dává přednost povrchním a mlhavým analogiím. Už Pláto přirovnává život státu k životu člověka: symbolika křesťanských církví s »corpus mysticum Christi« měla značný vliv na středověké názory o společenských zjevech. Renaisanční myšlení zasadilo rozhodnou ránu těmto spekulacím. Vycházejíc od lidského individua jako rozumově daného prvku společnosti vybudovala teorie práva přirozeného učení zcela opačné spekulacím organickým, takže lze je kvalifikovati jako anorganickou teorii státu, kterýmžto názvem klasifikují se dnes povšechně odpůrcové směru organického. Dle teorie anorganické stát je kvantitativním souhrnem individuí, vykazujícím určité charakteristické znaky (státní

moc na ohraničeném území). dle teorie organické naproti tomu stát je něčím zcela odlišným od kvantitativního souhrnu individuí, totiž je kvalitativně vyšší osobností hromadnou (Gemeinwesen, Gesamtperson, Verbandspersönlichkeit — v něm. literatuře). Pádem školy přirozenoprávní znovu objevuje se organická teorie, zvláště v úvahách o státu u Schellinga a Herdera, od nichž přechází do úvah školy historickoprávní. Z ní vycházejí Beseler a Bähr, kteří v první polovici 19. stol. položili vlastní základy organické státovědy. V druhé polovici je to O. v. Gierke, který vybudoval organickou teorii jako systematickou nauku o státu. Jeho učení o právnických osobách jako reálných osobnostech svazových lze považovat dosud za panující. (Srov. hlavně jeho »Deutsches Privatrecht« 1895, »Genossenschaftsrecht« II. 1873 a »Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien« 1874).

Přívrženci organického směru ve státovědě vybudovali první obsáhlou teorii o orgánech (Organlehre) a považují toto učení za teorii, jež je spojena logickým nexem s organickou státovědou. Tomu však tak není, třebaš vnějškově stejný původ slovní zdál by se svědčiti i o vnitřní příbuznosti obou nauk. Slovo „*ὄργανον*“ značilo původně v řečtině nástroj; z tohoto později utvořené „*ὀργανωσις*“ bylo výrazem pro každé zřízení opatřené potřebnými nástroji. Odtud vyšel základ pro pojem »organismu«, jehož užívá se specificky ne pro každé zřízení, nýbrž jen pro takové, jež vykazuje jakousi vyšší jednotu immanentní účelnosti. Stojí obvykle v protívě k termínu »mechanismus«, jako určité jednotce, která takové immanentní účelnosti nemá. (Na př. stroj v protívě k člověku, který je *ἐντελέχεια* ve smyslu aristotelském). Tento protiklad ovšem nemůže klásti nároků na vědeckou přesnost pojmovou, protože pojem immanentní účelnosti je kategorií metafysickou a nelze ji tudíž potřebovat ve vědě o státu a právu, jež, jako každá věda, má býti systémem immanentních poznatků. Základní vadou organické teorie státu je právě to, že si neuvědomuje, na jak vědecky vratkém pojmu chce stavěti systém poznatků o státu. Přes to, že považuje stát za osobu s vlastní vůlí, je nucena tato teorie určití jisté fyzické osoby za prohlášovatele i vykonavatele této vůle, chce-li dojíti vůbec k právnícky myslitelné konstrukci této osobnosti. Učení o orgánech buduje se pak na argumentaci, dle níž člověk, ač entelechie sám o sobě, má přece orgány zvlášť vyvinuté pro jednotlivé funkce životní. Tak i stát jako určitá osobnost reální (organismus) má potřebí orgánů k projevu a výkonu své vůle. Argumentace tato neuspokojuje ovšem nikterak, neboť, promineme-li už vědecky pochybný pojem organismu, je tu stále logicky nemožný skok od pojmu orgánu v technickém smyslu k jeho pojetí ve smyslu přeneseném.

Proti názorům směru organického vystoupila řada teoretiků, jichž stanovisko vyplynulší z odmítavé kritiky organické teorie charakterisováno je všeobecně, jak řečeno, jako anorga-

nická teorie státu. Je-li tu však shoda v kritickém odmítání organické teorie, není jí v pozitivním formulování názorů, takže ve speciálních otázkách objevují se u zastanců směru anorganického rozpory takového rázu, že mnohá mínění anorganistů jsou bližší organickým názorům než kritikům této školy. S přírodovědeckého hlediska podrobil organickou teorii odmítavé kritice van K r i e k e n («Über die sogenannte organische Staatstheorie» 1875), s právníkého M. v. S e y d e l («Grundzüge der allgemeinen Staatslehre» 1873). Jednotné hledisko principiálně zaujímají při pozitivním řešení organických problémů v. G e r b e r («Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrecht» 1865), L a b a n d («Staatsrecht des deutschen Reiches»), J e l l i n e k («Allgemeine Staatslehre, System der subjektiven öffentlichen Rechte»). Tento anorganický směr v první řadě popíral onen domnělý logický nexus mezi organickou státovědou a naukou o orgánech, v konstrukci však jednotlivci se rozcházel a vědomě či nevědomě blížili se mnohdy formulacím organistů. (Srov. K e l s e n, »Hauptprobleme«, str. 452). Takto jeví se panující teorii první problém nauky o orgánech v tom smyslu, že nutno voliti mezi jednou či druhou teorií o státě a pokoušeti se na tomto vratkém podkladě o konstrukce další.

O revisi takto postaveného problému zasloužil se H. K e l s e n svými »Hauptprobleme der Staatsrechtslehre« (1911), v nichž v první řadě, na rozdíl od dosavadních teoretických pokusů, vybudoval si pevné východisko noetické v normativní teorii právní. Kelsen po obsáhlé kritice dosavadních teorií konstruuje pozitivně asi takto: Při určení pojmu orgánu nutno vyjít od pojmu právní normy (Rechtssatz), již chápe v »Hauptprobleme« jako vůli státu k vlastnímu chování. Tím je dáno již normou kritérium pro to, co má platit jako jednání státu, neboť přijmeme-li formulaci normy za správnou, pak norma sama poskytne hledané pravidlo přičítání, neboť v normě jako vůli státu o vlastním chování je již stanoveno, které skutkové podstaty musí platit jako jednání státu. Jako specifickou činnost orgánu jest uznati ona jednání, jež se jeví jako realizování státní vůle právní normou vyslovené (str. 464). Tím je vytvořen principiální rozdíl mezi postavením státního orgánu a ostatních subjektů jako poddaných. Neboť tito zaujímají vůči právní normě určité stanovisko svým vlastním chováním, avšak úkol realizovati normu právním řádem stanovenou, tedy přivést k platnosti státní vůli normou vyslovenou, přísluší jedině státnímu orgánu. Tato formulace vyjadřuje Kelsenovi zároveň základní konstituční prvek; státní orgán musí vždy jednati zákonně, neboť uplatňuje vždy jen vůli státu, právním řádem vyslovenou, takže protiprávní či protizákonná činnost státních orgánů je v moderním právním státě nemyslitelna. — Jedním z přímých důsledků této konstrukce orgánu jest, že legislativa Kelsenovi důsledně odpadá jako státní orgán a stává se v jeho pojetí pouze »ein sozialer Vor-

gang«, neboť bylo by logickou chybou konstruovati tvoření státní vůle jako orgánní činnost, když přece z konstrukce orgánní činnosti plyne, že je to činnost, která realizuje státní vůli jako hotovou.

Od vyjití knihy »Hauptprobleme«, v níž problémem orgánním byl nucen Kelsen se zabývat ex professo, změnilo se však jeho stanovisko v několika bodech. (Srov. »Problem der Souveränität«, 1920, »Der soziologische und juristische Staatsbegriff«, 1922 a instruktivní »Vorrede zur 2. Auflage der Hauptprobleme«, 1923). Tato změna dotýká se předně konstrukce normy, jejíž formulaci jako státní vůli o vlastním chování Kelsen opustil, čímž padá i na ní založená konstrukce orgánu. Tato dále předpokládala statické hledisko v poznávání právního řádu, jež v novém pojetí ustupuje Kelsenovi před hlediskem dynamickým a z něho plynoucí stupňovitostí právního řádu. Konečně poměr státu a právního řádu, jenž vystižen je v »Hauptprobleme« jako »rub a líc téže medaile«, jeví se pod novým zorným úhlem jako naprostá jednota obou. Tato podstatná změna v základních názorech dotýká se dosavadní jeho konstrukce orgánní tou měrou, že nutno v tomto směru sáhnouti k revisi, jež bude se ovšem podstatně lišiti od pokusů prováděných panující právní vědou, jež postrádá určitého východiska metodického.

Druhý problém, jež vládnoucí teorie právní uváděla v přímou souvislost s problémem orgánním, je konstrukce orgánu s hlediska subjektivního práva, s čímž velmi úzce souvisí jiná otázka, totiž problém právní subjektivity orgánu (Rechtspersonlichkeit — Organpersonlichkeit). Úzkou souvislost obou otázek jest vytknutí hlavně s hlediska normativní právní teorie, kdežto panující právní vědě s hlediska praktického rozcházel se oba problémy různým směrem.

Předem nutno si uvědomiti stav problému práva subjektivního, jak je řešen v panující teorii právní. Tato vykazuje tři směry, jež, proti normativní teorii, mají společnou základnu v tom, že nazírají vůbec na podstatu práva jako na oprávnění (nikoliv povinnost ve smyslu teorie normativní!), takže s tohoto stanoviska jeví se právo subjektivní jako prius, právo objektivní jako posterius. Právní subjektivitu dle tohoto pojetí pak jest především určití vzhledem k právu subjektivnímu, a to jak pro »poddané«, tak pro státní orgány. Už terminologie je příznačná pro toto pojetí, neboť mluvíc o »Rechtssubjektivität« rozumí jí německá vládnoucí teorie jen způsobnost k subjektivnímu o p r á v n ě n í; na-proti tomu výrazem »Rechtspersonlichkeit«, rozumí se obyčejně jen »Pflichtspersonlichkeit«. Obdobně je tomu s pojmy »Rechtssubjekt« a »Rechtsperson«. S hlediska normativní teorie, jež podstatu práva vidí ve stanovení povinností, je nepřijatelný tudíž tento názor zdůrazňující v právu prvek oprávnění proti relevantnímu prvku povinnosti. Pro toto stanovisko svědčí už ta okolnost, že lze docela dobře myslit právní řád jen se samými do-

vinnostmi, ale opak je vůbec nemožným. (Srov. W e y r, »Základy právní filosofie«, 3. kap.).

Pro panující nauku právní byla tudíž rozhodnou v první řadě konstrukce orgánu s hlediska práva subjektivního. Zmíněné tři teorie vykládající jeho podstatu lze shruba klasifikovati jako jednoprvkové neb dvojprvkové. (Srov. W e y r »Příspěvky k teorii nucených svazků« str. 77 a n., K e l s e n »Hauptprobleme« str. 567 a n.). K prvním patří teorie romanistická a civilistická zakládající subjektivní právo na volní moci (»Willensmacht« — W i n d s c h e i d, A r n d t, U n g e r a pandektisté). Proti ní stojí I h e r i n g o v a »Interessen- und Zwecks-theorie«, jež zakládá subjektivní právo v zájmu právem chráněném. Tuto teorii už lze charakterisovati jako dvojprvkovou, neboť z á j e m značí vždy konkrétní směr v ů l e, bez níž nelze si zájem dobře myslet. Zřejmě dvouprvková je t. zv. »Kombinationstheorie« B e r n a t z i k—J e l l i n k o v a, jež za základ subjektivního práva považuje »volní mocí kvalifikovaný zájem«.

Organická teorie, chtěla-li býti důslednou, musela při konstrukci právní subjektivity orgánu volit za základ subjektivního jeho práva »volní moc« za východisko své formulace, neboť považuje stát, právě tak jako jiné hromadné osoby, za organismus s vlastní vůlí, nemohla tuto vůli prostě fingovat. Při tom pomáhala si právě nejasností pojmu »organismus«, takže zdá se býti docela přípustnou této teorii argumentace jako je na př. P r e u s s o v a (»Über Organpersönlichkeit«, Schmollers Jahrbuch 1902): »Für die organische Theorie zerfällt die Gattung Organismus in die beiden Arten des physischen und des sozialen Organismus, deren einer genau so wirklich ist wie der andere«. Nelze ovšem nikterak pochopit, jak by »organismus« tak nejasně konstruovaný mohl mít nějakou vůli v reálně psychologickém slova smyslu. Přes to, že organisté připouštějí tuto »vůli« jako primární, vidí se nuceni pro konkrétní právnickou vůli hromadné osoby konstruovati zvláštní orgány. Jenže stojíce důsledně na teorii volní moci, musí dojít k závěru, že ten, kdo tvoří právně relevantní vůli, je také nositelem práva, čili je orgánní osobností (Organpersönlichkeit). P r e u s s skutečně dochází k závěru, že kompetence orgánů jsou subjektivní oprávnění zvláště kvalifikovaná, čili že kompetence orgánů je subjektivním právem orgánních osob.

Dvouprvková teorie, jež je podkladem úvah stoupenců směru anorganického, vyhýbá se lehce nevitáným konsekvencím teorie organické tím, že rozkládá zájem ve formální prvek »volní moci« a v prvek materiální určitého obsahu, v zájem konkrétní. Dělení toto ovšem je možno provést pouze abstraktně, protože konkrétně nikdy nemohu chtít, aniž bych něco nechtěl, ale pro konstrukci právní subjektivity orgánu, nezávislou na organické teorii, dostačovala tato dvouprvková teorie dobře, neboť argumentovalo se takto: Obsah vůle má vždy jistý účel, který je motivem jejího vzniku. Účel je schopen objektivace, totiž je myslitelný odloučeně od vůle, která jej chce. Chtítí může každý jen sám pro sebe, ale směr neb obsah vůle může

určovat i z í zájem. Tak je jen s tohoto hlediska pochopitelné, že určitý subjekt jako nositel objektivovaného zájmu (na př. stát), který postrádá vlastní vůle, může mít ke konkrétnímu provádění a hájení svého zájmu subjekt s vůlí ve smyslu reálně psychickém, který chce na místě prvního, řídit se obsahem onoho objektivovaného účele. Takovýto volní subjekt lze nazvat i o r g á n e m subjektu prvního. Takto anorganická státověda vycházejíc z pojmu subjektivního práva jako volní mocí kvalifikovaného zájmu mohla konstruovat i pojem orgánu způsobem dosti přijatelným. V jeho teoretické konstrukci rozchází se však dva hlavní zástupci tohoto směru, B e r n a t z i k s J e l l i n k e m. Prvý používá své teorie o »děleném právu«, jež mu vysvětluje možnost, aby totéž právo příslušelo dvěma subjektům, druhý rozvíjí organní poměr na podkladě své teorie statusů, v jejímž smyslu poměr organní je s t a v e m, který je chráněn právem objektivním; jím je hájen nárok orgánu jako nositele určitých kompetencí v tom případě, je-li mu toto postavení upíráno.

Tímto dospíváme k třetímu problému v organní teorii, totiž k právní osobnosti orgánu ve svazcích. Členové spolčení v těchto svazcích považují se obvykle za k r e a č n í orgány, což při korporaci je jedině možnou konstrukcí. Jsou to ony »orgány«, jež teprve tvoří v l a s t n í orgány právnické osoby. Tato je tu předpokladem existence orgánů, takže organní teorie dospěla tím k nutnosti zabývat se třemi dosavadními, civilistikou vykonstruovanými, typy právnických osob, korporacemi, nadacemi a ústavami. Kritický rozbor těchto konstrukcí, jak podnikl jej na př. W e y r (»Příspěvky« str. 101 a n.) ukazuje zřejmě, že uvedené tři typy nelze konstruovat s jednotného hlediska, čímž konstrukce tyto ztrácejí pro problém organní svůj význam.

K tomuto i předchozímu problému byla nucená teorie normativní zaujmouti kritický postoj, jenž stal se východiskem zásadně různého pojetí práva a pojmu právní subjektivity. Dualismus práva subjektivního a objektivního, tak jak byl panující teorií formulován, je s hlediska teorie normativní nemožným, neboť tato chtějíc vybudovat právní vědu na noeticky sdolehlivých základech, vidí ústřední pojem pro »reine Rechtslehre« mající se metodologicky rovnati vědám ostatním, v povinnosti, proti níž pojem oprávnění ztrácí vůbec svoje dřívější postavení v paralele »právo-povinnost« a ustupuje teoreticky svým významem do pozadí. Konstruovat i tudíž pojem orgánu s hlediska právně-noeticky tak málo relevantního jako jest pojem oprávnění je pro normativní teorii nepřijatelným, neboť pojem subjektivního práva i subjektu oprávnění ustupuje právu objektivnímu stanovícímu povinnosti a subjektům povinnostním (Pflichtssubjekt). Tudíž ony konstrukce orgánu s hlediska práva subjektivního, jež si vyžádaly překonání tolikerých obtíží, pozbývají přímé ceny pro normativní teorii, jež může konstruovat i jen na základě normy, jeho výrazu něčeho, co má býti. Nutno se tedy vrátiti znovu tam, odkud vyšel Kelsen, ke správné konstrukci právní normy jako východisku dalších formulací.

Posledním závažným problémem, jež bylo řešiti orgánní teorii, je otázka po poměru orgánu k zastoupení (Organschaft-Stellvertretung). Byla položena v tom smyslu, může-li poměr orgánní být kvalifikován jako zastoupení, či zda jedná se o dva právní instituty podstatně různé. Kelsen přiznává, že tato formulace otázky je schopna vésti k nejvnitřnějšímu jádru juristického problému orgánního («Hauptprobleme», str. 694). Stav této sporné otázky byl před Kelsenem asi tento: Romanisté a soukromoprávní jurisprudence tvrdí, že není rozdílu mezi zastoupením a orgánstvím (Schlossmann »Organ und Stellvertreter«, Iherings Jahrbücher, 8. Bd.), s čímž za teorii státního práva projevují souhlas O. Mayer (Deutsches Verwaltungsrecht, II. Bd.) a H. Rehm (Allgemeine Staatslehre). Naproti tomu organická (Preuss) i anorganická škola (Laband) nepřičítá orgánům vůbec právní subjektivity a konstruuje zastoupení jako poměr dvou osob, kdežto při orgánu uvnitř státu jedná se jen o osobu jednu, takže zásadní rozdíl mezi oběma instituty jeví se v mnohosti právních subjektů. Preuss za organickou teorii k tomu dodává, že se nejedná o úpravu vztahů mezi dvěma individuy, nýbrž o organizaci hromadné vůle kolektivní osoby. Zdálo by se, že anorganisté jsou důslednými a mají zcela pravdu v tom, že nepřičítajíce právní osobnosti orgánu mohou na základě mnohosti subjektů rozlišovati mezi zastoupením a orgánstvím. Tomu však tak není, neboť pak poměr orgánu a státu, vzhledem k jejich právním vztahům, zvláště obligačním, byl by vůbec nemožným. Tak zužuje se problém jen na argumentace organistů (proti romanistům), neboť konečně v tomto případě i anorganisté užívají terminologie školy organické, ač potírají její základní názory. Kelsen uvádí tudíž příkladno celou argumentaci Preussovu, jako mluvčího organické teorie a podrobuje ji odmítavé kritice rovněž. Vrchol její spočívá v odmítnutí dvojdimensionálního, resp. trojdimensionálního způsobu konstrukce, jak obrazně lze charakterisovati vývody organické teorie; oním způsobem totiž pokouší se organisté nedůsledně konstruovati rozdíl mezi orgánstvím a zastoupením. Jednorozměrným lze charakterisovati způsob, jímž koordinovány jsou osoby podrobené právnímu řádu, dvojrozměrnou je konstrukce státu jako osoby jim nadřazené a trojí rozměr vykazují osoby orgánní, podrobené státu jiným způsobem. Proti této konstruktivní »trojdimensionálnosti« zdůrazňuje Kelsen konstrukci »mit der einfachen Ebene«, ale připomíná, že ji nemůže dokázati, neboť plyne konec konců z rozdílnosti světového názoru. (Str. 702). Tato konstrukce spočívá v tom, že nezná subjektů nadřazených a podřazených, nýbrž za specificky právní zjev (rechtlich natürlich nur!) považuje vztah subjektů jako bodů přičitatelnosti k právnímu řádu. Tyto body přičitatelnosti jsou s hlediska normativního všechny rovny, ani stát nečiní výimky. »Den Staat rechtlich erfassen, heisst ihn als Person der Rechtsordnung in gleicher Weise gegenüberetzen, wie alle übrigen Rechtssubjekte, und ihn somit allen übrigen Rechtssubjekten gleichsetzen«. (Hauptprobleme, str. 705). Právní poměr není poměrem mezi dvěma

subjekty, nýbrž jen poměr jich obou k právnímu řádu resp. poměr subjektu k právní normě.

Tak i při problému vztahu orgánu a zástupce jedná se v obou případech jen o formální relaci k právnímu řádu a nikoliv o materiální vztah mezi subjekty, tedy na př. státem a orgánem, zástupcem a zastoupeným. S tohoto hlediska jeví se dokonalá shoda a jednota mezi orgánstvím a zastoupením, již Kelsen vysvětluje blíže. Pro poměr orgánu k právnímu řádu jsou totiž rozhodny normy dvojího druhu: J e d n y zavazují stát k určitému konání, takže v tomto případě je orgán povolán k jejich realizaci. Je tudíž orgán za těchto okolností pouhý »Durchgangspunkt der rechtlichen Zurechnung«, a nemá následkem toho právní osobnosti. D r u h é normy zavazují, resp. opravňují orgán k určitému jednání, takže tento je v tomto případě bodem přičítání povinnosti nebo práva normou stanoveného. Má tudíž za těchto okolností právní subjektivitu.

Se zastoupením má se tomu obdobně. Jsou normy, jež zavazují či opravňují zastoupeného, jichž on je tedy subjektem (povinnosti či oprávnění), kdežto zástupce jest jen průchodním bodem přičítání. Existují však i normy, jichž subjektem je zástupce. V tomto případě jsou to ony normy, jež upravují institut zastoupení a dávají tudíž zástupci řádnou právní subjektivitu.

Tímto problémem je vyčerpána řada závažných otázek poměru orgánního. Po velmi problematickém jich traktování v panující právní teorii dostalo se řešení normativní teorií právní na pevnou basi, takže lze se nadíti definitivního rozřešení nastíněných problémů i tam, kde ohledy na metodickou ryze vědeckého postupu vedly k opuštění řešení již hotového.

Anglická agrární cla.

VI. S a l a č (Praha).

(Z ekonomického semináře prof. Grubra.)

(Dokončení.)

Když r. 1838 po špatných žních hrozilo značné stoupání obilních cen, což vyvolalo i nepokoje průmyslového dělnictva, počalo energické hnutí »A n t i - C o r n - L a w - L e a g u e«, jež dosáhlo dějinného významu zvláště proto, že žádná jiná čistě hospodářská agitace nebyla vedena s takovým úsilím, nevyvolala tolik vášni a nebyla korunována takovým úspěchem. Manchesterská obchodní komora pod vedením svého tajemníka, silného individua a skvělého řečníka Richarda Cobdena vznikla toto liberální hnutí peticí, podanou parlamentu, v níž žádala volný dovoz životních prostředků, při čemž se však dožadovala konečného zavedení volného obchodu i pro výrobky průmyslové. Cobden již r. 1835 vydal svůj první pamflet »England, Ireland and America by a Manchester Manufacturer«, v němž píše pro